

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

Султанова Лейла Юрїївна

УДК: 37:[022.218:008]:378.011.3-057.175

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА
ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ).

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Хомич Лідія Олексіївна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, заступник директора з наукової роботи (м. Київ).

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Філіпчук Георгій Георгійович,
Національна академія педагогічних наук України,
член бюро Відділення професійної освіти і освіти дорослих (м. Київ);

доктор педагогічних наук, професор
Дубасенюк Олександра Антонівна,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, професор кафедри педагогіки (м. Житомир);

доктор педагогічних наук, доцент
Федірчик Тетяна Дмитрівна,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, професор кафедри педагогіки та методики початкової освіти, заступник декана з навчально-методичної роботи факультету педагогіки, психології та соціальної роботи (м. Чернівці).

Захист відбудеться «26» листопада 2018 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному веб-сайті www.ipood.com.ua та в бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Автореферат розісланий 24 жовтня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.І. Сотська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Стрімкий розвиток глобалізаційних процесів, зближення націй, народів, держав кардинально змінює роль освіти, метою якої є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Перед сучасною освітою постає комплекс завдань, спрямованих на розвиток здатності оцінювати явища з позиції іншої людини, різних культур, соціально-економічних формацій, вирішення яких можливе за умови розвитку полікультурної освіти. У зв'язку з цим помітно зростає її роль у соціально-економічному розвитку держави. Відповідно постають питання, пов'язані з реалізацією полікультурної освіти в системі вищої освіти.

Актуальність полікультурної освіти майбутнього викладача зумовлюється, з одного боку, відкритістю, автономією закладів вищої освіти, академічною мобільністю, що є визначальним у досягненні європейського рівня освіти в Україні; з іншого – зростанням кількості іноземних студентів в університетах, академіях та інститутах. Зокрема, з метою створення умов для міжнародної академічної мобільності у Законі України «Про вищу освіту» (редакція від 25.07.2018 р.) передбачено право закладу вищої освіти приймати рішення про викладання однієї чи кількох дисциплін англійською або іншими іноземними мовами, що є ознакою відкритості українського суспільства на шляху до інтеграції в міжнародний освітній та науковий простір. Згідно з показниками Державної служби статистики, на початок 2016–2017 навчального року в Україні навчалось понад 52 тис. іноземних студентів у 165 закладах вищої освіти, тоді як підготовка майбутнього викладача (фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю «Педагогічна освіта») здійснювалась лише у 48 закладах вищої освіти. Отже, спостерігається невідповідність між потребою у фахівцях, здатних працювати з носіями різних культур, і реальним станом їхньої підготовки. Це потребує обґрунтування теоретичних і методичних засад полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти.

Становлення України як незалежної держави супроводжується прийняттям законодавчих актів, спрямованих на розвиток полікультурної освіти. Законодавство і практика регулювання етнопонаціональних процесів у всіх сферах діяльності формувалися державою відповідно до міжнародних норм та рекомендацій, викладених у Загальній декларації прав людини, Рамковій конвенції про захист національних меншин, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, Гаазьких рекомендаціях Верховного комісара ОБСЄ щодо прав національних меншин на освіту та інших документах.

За роки незалежності у нашій державі прийнято низку законів, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, які регламентують діяльність органів законодавчої та виконавчої влади з питань регулювання суспільного життя громадян, дотримання їх демократичних прав і свобод (Постанова Президії Верховної Ради України «Про Звернення Президії Верховної Ради України до громадян України всіх національностей» (1991 р.), Декларація прав національностей України (1991 р.), Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.)).

Ідеї полікультурної освіти відображено у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.); Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.); Концепції національного виховання студентської молоді (2009 р.); Національній стратегії розвитку освіти в Україні до 2021 року (2013 р.); Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.); Законі України «Про освіту» (2017 р.) та інших документах. Законом України «Про освіту» передбачено рівні умови доступу до освіти, незалежно від статі, раси, громадянства, національності, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану тощо. У контексті полікультурної освіти важливими є засади державної політики у сфері освіти (нерозривний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, дискримінації за будь-якими ознаками, а також людиноцентризм; академічна доброчесність; академічна свобода; інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір).

Отже, законодавча база визначає становлення державності українського народу, формування його національної самосвідомості на демократичній основі, утвердження сучасної національної ідеї, яка є чинником, що консолідує громадян України. Водночас існує низка нерозв'язаних проблем, зокрема, у змісті професійної підготовки майбутнього викладача закладу вищої освіти відсутній напрям полікультурної освіти, тому її ідеї не мають практичного впровадження і питання їх реалізації залишаються лише на рівні проголошених декларацій.

Аналіз проблеми професійної підготовки майбутнього викладача закладу вищої освіти України та вивчення сучасного стану полікультурної освіти свідчать про наявність **суперечностей** між:

- утвердженням України як полікультурного суспільства і відсутністю цілісної системи полікультурної освіти;

- необхідністю взаємодіяти з неоднорідним навколишнім світом, з різними типами культур, яка постає перед сучасною людиною, і недостатньою увагою до формування навичок міжкультурної взаємодії як одного з компонентів полікультурної освіти;

- потребою полікультурного суспільства в ефективному професійному функціонуванні особистості з критичним мисленням і відсутністю науково обґрунтованих підходів до розвитку критичного мислення;

- попитом на якісну психолого-педагогічну підготовку викладача закладу вищої освіти як основу полікультурної освіти і зменшення питомої ваги годин, відведених на викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу;

- соціальним замовленням на підготовку фахівців нової генерації, здатних реагувати на стрімкі зміни у житті суспільства, бути стійкими до невизначеності, комунікабельними, підготовленими до співпраці з представниками різних культур, і недостатнім рівнем полікультурної компетентності викладачів закладів вищої освіти.

Отже, актуальність цієї проблеми, її недостатня теоретична розробленість та неузгодженість практичної реалізації в освітньому процесі, а також наявність

суперечностей у підготовці викладача закладу вищої педагогічної освіти зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (до жовтня 2018 року – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України) за темою «Аксіологічний підхід до змісту навчання і виховання майбутніх педагогів» (РК № 0108U001633).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (протокол № 4 від 26 квітня 2010 року) та узгоджена в бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 6 від 28 вересня 2010 року).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутнього викладача закладу вищої освіти.

Предмет дослідження – полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети визначено **завдання дослідження**:

1. Охарактеризувати сутнісні ознаки базових понять дослідження.
2. Проаналізувати соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти на основі вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду.
3. Теоретично обґрунтувати методологічні засади та розробити концепцію полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти.
4. Розробити структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.
5. Визначити структуру, критерії та рівні полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.
6. Обґрунтувати методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.
7. Експериментально перевірити структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.
8. Створити навчально-методичний комплекс із формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.
9. Здійснити прогностичне обґрунтування розвитку полікультурної освіти майбутнього викладача в Україні.

Концепція дослідження ґрунтується на філософських, соціологічних, культурологічних, психологічних і педагогічних положеннях щодо сутності полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Міждисциплінарний характер дослідження забезпечується єдністю методологічного, теоретичного та практичного рівнів.

Методологічним рівнем дослідження полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти є вихідні положення щодо сучасної парадигми постнекласичної науки. Осмислити процес формування полікультурної компетентності майбутнього викладача, простежити його становлення як людини культури, а також проаналізувати досвід організації полікультурної освіти дозволили виявлені закономірності щодо паралельного цілеспрямованого та стихійного впливів на становлення особистості майбутнього викладача як людини культури; зумовленості змісту полікультурної освіти майбутнього викладача потребами суспільства і метою полікультурної освіти, рівнем його психолого-педагогічної підготовки; залежності особистісних якостей майбутнього викладача від його мотивів, потреб, здібностей, психічних процесів.

Цілісність дослідження проблеми полікультурної освіти майбутнього викладача забезпечується взаємопов'язаними методологічними підходами: аксіологічним, що уможливив розгляд майбутнього викладача як особистості зі сформованою системою цінностей, якою вона керується у соціальних та професійних взаємодіях; культурологічним, зумовленим спрямованістю дослідження в контекст культури як пріоритету в освіті майбутнього викладача закладу вищої освіти; інтердисциплінарним, який реалізовувався шляхом включення у зміст полікультурної освіти майбутнього викладача системи знань із суміжних дисциплін; компетентнісним, спрямованим на оновлення змісту вищої освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними освітніми потребами, інтеграцією до світового освітнього простору.

Теоретичним рівнем дослідження є наукові концепції, ідеї і положення, які розкривають сутність полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Концепція постіндустріального суспільства Д. Белла (D. Bell) і концепція «трьох хвиль» Е. Тоффлера (A. Toffler) дали змогу проаналізувати сутнісні ознаки сучасного постіндустріального суспільства, а зарубіжний і вітчизняний досвід полікультурної освіти – визначити соціально-культурні передумови її виникнення. Ідеї класичного біхевіоризму та необіхевіоризму, зокрема такі їх напрями, як навчально-біхевіористичний (Б. Скіннер (B. Skinner)) та соціально-когнітивний (А. Бандура (A. Bandura) і Дж. Роттер (J. Rotter)), використані для дослідження механізму формування особистості майбутнього викладача як людини культури. Ідеї Л. Х'елла (L. Hjelle), Д. Зіглера (D. Ziegler) та І. Кона щодо впливу генетичних чинників та середовища на розвиток людини пояснюють можливість формування особистісних якостей майбутнього викладача в межах освітнього процесу. Положення щодо методу інтерпретації використані для визначення базових понять дослідження. Поняття «полікультурна освіта майбутнього викладача» інтерпретовано з урахуванням філософського осмислення феномену культури, різних підходів до дефініції поняття «освіта», а також характеристики поняття «людина культури» як особливого типу особистості майбутнього викладача.

Практичним рівнем дослідження є побудова структурно-функціональної моделі полікультурної освіти, складниками якої є взаємопов'язані методологічний, змістово-процесуальний та критеріально-діагностувальний блоки. Використання у дослідженні полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої

педагогічної освіти структурно-функціональної моделі дало змогу дійти висновку щодо ефективності обґрунтованих ціннісно-мотиваційного, особистісно-поведінкового, когнітивного та операційного компонентів у досягненні ціннісно-значущого рівня полікультурної компетентності майбутнього викладача.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що полікультурна освіта майбутнього викладача буде більш ефективною за умови впровадження структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, складниками якої є методологічний, змістово-процесуальний та критеріально-діагностувальний блоки.

Загальну гіпотезу конкретизовано в часткових, зміст яких полягає у тому, що ефективність полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти уможливується, якщо:

- полікультурну освіту розглядати в контексті сучасної парадигми постнекласичної науки з урахуванням виявлених закономірностей і обґрунтованих методологічних підходів до полікультурної освіти;

- теоретично обґрунтувати ціннісно-мотиваційний, особистісно-поведінковий, когнітивний та операційний компоненти полікультурної компетентності;

- обґрунтувати зміст, форми і методи полікультурної освіти й етапи формування полікультурної компетентності;

- створити і впровадити навчально-методичний комплекс із формування полікультурної компетентності.

Методологічною основою дослідження є:

- філософські положення щодо сучасної парадигми постнекласичної науки та культури в контексті простору і часу;

- філософські, культурологічні і педагогічні ідеї про вплив світових тенденцій розвитку суспільства на освіту (перехід до постіндустріального суспільства, глобалізаційних та інтеграційних процесів), міждисциплінарність полікультурної освіти та «людину культури», яка найбільш адекватно відображає образ особистості нової формації;

- конструктивні ідеї зарубіжного досвіду щодо забезпечення рівного доступу до вищої освіти різних верств населення, а також усунення перешкод, що гальмують соціалізацію культурних груп, підтримку відтворення і розвитку різних культур, укорінення культурного плюралізму як найважливішої характеристики громадянського суспільства.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці з проблем: філософії (О. Агапов, Г. Бергман, Г. Гарфінкель, Е. Гуссерль, І. Кант, К. Клакхон, А. Кочергін, А. Кребер, Т. Кун, П. Рікбор, Б. Соколов, Л. Уайт та ін.); філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, О. Новіков, О. Субетто, Г. Філіпчук та ін.); аксіології і культурології (Д. Антонович, М. Антонович, Т. Гундорова, І. Дзюба, Я. Калакура, А. Комарова, М. Марченко, І. Мойсеїв, І. Огієнко, М. Попович, М. Семчишин, Т. Усатенко та ін., а також В. Біблер, Є. Бондаревська, І. Відт, М. Мід, М. Половцева та ін.); професійної підготовки фахівців (С. Гончаренко, О. Дубасенюк, В. Краєвський, О. Кучерявий, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, В. Радкевич, Т. Федірчик, Л. Хомич та ін.); соціології

(Д. Белл, М. Денисенко, В. Іноземцев, А. Мажитова, Дж. Маклін, М. Маклюен, К. Оберг, Р. Робертсон, Е. Тоффлер, О. Хараєва, О. Чудиновських та ін.); психології розвитку особистості (Г. Айзенк, Г. Балл, А. Бандура, Д. Зіглер, Р. Кеттел, В. Медінцев, Р. Немов, Г. Олпорт, В. Рибалка, Дж. Роттер, Б. Скіннер, Л. Х'елл та ін.); полікультурної освіти у зарубіжних країнах (Д. Бенкс, В. Бьоркхард, Д. Вільямс, К. Вудсон, К. Грант, У. Кимліка, Ч. Уеслі та ін., а також М. Алдошина, Н. Бріт, А. Веретевська, В. Лоншакова, І. Сулейманов, Н. Шульга та ін.); полікультурної освіти в Україні (Ю. Бігунова, О. Гуренко, П. Кендзьор, П. Саух, А. Щербакова, Н. Якса та ін.).

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використано комплекс **методів дослідження**:

– загальнонаукові – аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення для вивчення праць зарубіжних та вітчизняних науковців, законодавчого забезпечення тощо;

– конкретнонаукові – інтерпретації для визначення базових понять дослідження, прогностичний аналіз для визначення перспектив розвитку полікультурної освіти в Україні;

– емпіричні – спостереження для вивчення стану проблеми полікультурної освіти майбутнього викладача, бесіда для більш глибокого пізнання особистості студентів, виявлення рівня знань, мотивів; анкетування і тестування для виявлення рівня полікультурної компетентності; метод педагогічного експерименту для дослідження ефективності структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти;

– статистичні – розрахунок обсягу простої випадкової вибірки з метою визначення репрезентативності вибіркової сукупності кількості здобувачів; метод математичної обробки «t-критерій Ст'юдента» для незалежних змінних з метою визначення наявності чи відсутності відмінності між контрольною та експериментальною групами; багатофункціональний критерій Фішера з метою порівняння рівнів полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти.

Організація дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2009–2018 років та охоплювало чотири етапи.

На *першому, теоретико-аналітичному, етапі* (2009–2011 рр.) опрацьовано філософську, культурологічну, психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми, з'ясовано рівень її вивчення; конкретизовано мету, предмет і завдання дослідження, сформульовано робочу гіпотезу, розроблено концепцію дослідження.

На *другому, констатувальному, етапі* (2012–2013 рр.) проаналізовано стан проблеми в психолого-педагогічній практиці; розроблено програму і методику експериментальної роботи, здійснено діагностику рівнів сформованості полікультурної компетентності майбутнього викладача (вхідне діагностування).

На *третьому, формуальному, етапі* (2014–2016 рр.) теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти,

апробовано зміст, форми і методи формування його полікультурної компетентності.

На *четвертому, узагальнювальному, етапі* (2017–2018 рр.) проаналізовано та узагальнено результати експериментальної перевірки структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, систематизовано дослідницькі матеріали, сформульовано загальні висновки та здійснено прогностичне обґрунтування розвитку полікультурної освіти майбутнього викладача в Україні.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Львівського національного університету імені Івана Франка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Херсонського державного університету, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. На різних етапах дослідження в експерименті брали участь 552 здобувачі освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю «Педагогічна освіта».

Наукова новизна і теоретична значущість одержаних результатів дослідження полягають у тому, що:

– *вперше* цілісно досліджено процес полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти; обґрунтовано положення щодо взаємозумовленості аксіологічного, культурологічного, інтердисциплінарного та компетентнісного методологічних підходів у полікультурній освіті; розроблено структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, що охоплює методологічний, змістово-процесуальний та критеріально-діагностувальний блоки; обґрунтовано компоненти (ціннісно-мотиваційний, особистісно-поведінковий, когнітивний, операційний), критерії (система ціннісних орієнтацій, мотиваційний комплекс, толерантність, теоретичні знання з питань полікультурної освіти, практичні уміння та навички, необхідні для успішної майбутньої професійної діяльності) та рівні (індиферентний, особистісно-усвідомлюваний, ціннісно-значущий) полікультурної компетентності; охарактеризовано етапи формування полікультурної компетентності (несвідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної компетентності, несвідомої полікультурної компетентності); розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс щодо формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти;

– *уточнено* зміст понять «культура», «освіта», «людина культури», «полікультурна освіта», «майбутній викладач закладу вищої освіти», «полікультурна компетентність майбутнього викладача»;

– *подальшого удосконалення* набули положення щодо відбору і структурування змісту полікультурної освіти, спрямованого на забезпечення теоретичної і практичної підготовки, пріоритетних напрямів навчально-методичної роботи з формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні навчально-методичного комплексу з формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, що містить навчальну програму спеціального курсу «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти»; методичні рекомендації «Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти» до спеціального курсу; інструктивно-методичні матеріали для проведення тренінгу з розвитку критичного мислення; навчальний посібник «Людина у полікультурному суспільстві», рекомендований Міністерством освіти і науки України, та монографію «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект».

Теоретичні положення і висновки за результатами здійсненого дисертаційного дослідження можуть застосовуватися для розроблення освітніх програм з підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін, удосконалення навчальних планів, програм. Запропонований комплекс методик для діагностування рівня полікультурної компетентності може використовуватися викладачами закладів вищої освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 1609-Р4 від 05.04.2016 р.), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 05 від 11.03.2016 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-15/03/340 від 29.02.2016 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 340-33/03 від 15.03.2016 р.), Херсонського державного університету (довідка № 01-28/464 від 11.03.2016 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 314/03 від 18.08.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. У монографії [2] здобувачем написано підрозділ 1.3 «Теоретичні засади педагогічної аксіології в системі підготовки майбутнього педагога»; у навчально-методичному посібнику [3] – розділ 2 «Концептуальні засади функціонування полікультурного суспільства в епоху глобалізації»; у статті [30] здобувачем проаналізовано визначення поняття «толерантність» у вітчизняному та зарубіжному соціально-гуманітарному знанні; у статті [32] – охарактеризовано найбільш поширені концепції полікультурного освітнього простору; у статті [33] – вивчено особливості розвитку сучасної системи освіти в контексті Болонського процесу.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних заходах різного рівня, зокрема на *міжнародному форумі* «Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку ХХІ століття» (Черкаси, 2011); *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Теоретико-методологічні засади моделювання навчально-виховних систем у педагогічних закладах освіти» (Полтава, 2009); «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України» (Київ, 2010); «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України» (Київ-Буча, 2011); «Інновація, качество

образования и развитие» (Баку, 2012); «Педагогіка А.С. Макаренка в полікультурному освітньому просторі» (Полтава, 2013); «Карпати-Апалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів» (Івано-Франківськ, 2013); «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України» (Київ, 2013); *міжнародних педагогічних читаннях* – пам'яті професора О.П. Рудницької (Київ, 2008, 2010–2012); *міжнародному науково-методологічному семінарі* «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (Хмельницький, 2012, 2013); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Організаційно-педагогічні умови управління виховним процесом у підготовці майбутніх педагогів: інноваційний досвід, проблеми, традиції та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2009); «20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього» (Київ, 2011); «Потенціал культурології: формування личности конкурентоспособного специалиста» (Севастополь, 2011); «Формування професійної компетентності вчителя початкових класів у контексті об'єктивної парадигми освіти» (Київ, 2012); «Сучасна сім'я та соціальні інституції: шляхи партнерської взаємодії» (Київ, 2012); «Громадська взаємодія як екзистенція демократичного суспільства» (Київ, 2013); *звітних науково-практичних конференціях* Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (2009–2017); *всеукраїнських педагогічних читаннях*: «Педагогічні читання пам'яті видатного вченого-педагога Олени Степанівни Дубинчук» (Київ, 2010); II Всеукраїнські Морозівські читання. Тематичне засідання: «Інтернаціоналізація системи вищої освіти України» (Київ, 2012); *всеукраїнському семінарі* «Підготовка вчителя в Європі в умовах євроінтеграційних процесів» (Миколаїв, 2011); *круглому столі* «Культурологічна парадигма розвитку педагогічної освіти» (Київ, 2011) тощо.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Формування готовності студентів психолого-педагогічних факультетів до науково-дослідної діяльності» було захищено у 2007 році, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 40 публікаціях (35 – одноосібні), серед яких 2 монографії (1 – одноосібна); 1 посібник; 20 статей у наукових фахових виданнях України, у тому числі 5 статей у виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз; 3 статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях; 14 статей у збірниках наукових праць та матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотацій українською і англійською мовами, вступу, шести розділів, висновків до розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 485 сторінок. Основний зміст викладено на 397 сторінках. Робота містить 22 таблиці, 30 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, викладено його

концепцію, методи, методологічні й теоретичні засади, охарактеризовано етапи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, висвітлено особистий внесок дисертанта, представлено стан апробації та впровадження результатів наукового пошуку, описано структуру і вказано обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади полікультурної освіти»** – здійснено інтерпретацію феномену культури в контексті полікультурної освіти, обґрунтовано взаємозумовленість освіти і культури у становленні особистості майбутнього викладача, розкрито сутність полікультурної освіти майбутнього викладача, охарактеризовано поняття «майбутній викладач закладу вищої освіти».

Для визначення базових понять дослідження обрано метод інтерпретації. Вибір методу зумовлений міждисциплінарністю проблеми полікультурної освіти, що потребує інтерпретації складних і неоднозначних понять філософії, соціології, психології та інших дотичних до педагогіки дисциплін. З метою встановлення сутності полікультурної освіти майбутнього викладача проаналізовано феномен культури, різні підходи до дефініції поняття «освіта», визначено поняття «людина культури», а також охарактеризовано поняття «майбутній викладач закладу вищої освіти».

Аналіз поняття «культура» здійснювався з урахуванням теоретичного осмислення зрушень у суспільному бутті людини, які почалися в новий час і зумовили глибокі зміни у ставленні людини до природи, суспільства, до самої себе. З'ясовано, що культура належить до понять, які традиційно використовуються в різних галузях наукового знання. Вивчення культури здійснювали у феноменологічному напрямі. Це дозволило розглядати її у взаємозв'язку з конституюванням феноменів свідомості і життєвого світу, нерозривно пов'язаних з існуванням людської істоти. У дослідженні використано історичний спосіб інтерпретації запропонований Л. Уайтом (L. White). Обмеження культури певними часовими і просторовими координатами вказує на унікальність сучасного полікультурного суспільства. Отже, культуру розглядаємо як феномен в контексті простору і часу, тобто як певний життєвий простір, середовище, частиною якого є людина.

Освіта належить до одного з феноменів культури. Залежно від цінностей і ідеалів конкретної культури освіта займає певне місце в системі культури. Згідно з Законом України «Про освіту» вона є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою. У сенсі полікультурної освіти поняття «освіта» інтерпретуємо у поєднанні чотирьох складників: освіта як цінність, процес, результат і система.

Взаємозумовленість освіти і культури сприяє формуванню особистості майбутнього викладача, як людини нової формації, здатної до розвитку якостей, що допоможуть швидко реагувати на зміни, адаптуватися, бути стійкою до невизначеності. Поняття «людина культури» характеризує новий тип особистості майбутнього викладача, яка усвідомлює себе носієм культури (здатна до самовизначення у соціокультурному просторі), толерантна та відкрита до

сприйняття інших культур і, враховуючи професійне спрямування, – здатна до взаємодії з представниками різних культур у межах освітнього процесу, тобто особистість, здатна не тільки до інтеграції нового досвіду у свою культурну систему, але й до трансляції цінностей своєї культурної системи в соціумі.

Розгляд культури у контексті життєвого простору, середовища, частиною якого є людина і освітнього процесу, дозволив інтегрувати полікультурну освіту майбутнього викладача як компонент вищої освіти, спрямований на формування особистості майбутнього викладача закладу вищої освіти як людини культури, здатної до професійної діяльності в умовах полікультурного суспільства.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» майбутнім викладачем закладу вищої освіти може бути здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, а саме: студент (особа, зарахована до закладу вищої освіти з метою здобуття ступеня магістра) або слухач (особа, яка отримує додаткові чи окремі освітні послуги, у тому числі за програмами післядипломної освіти), а також здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – аспірант (особа, зарахована до закладу вищої освіти (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії).

У другому розділі – **«Зарубіжний і вітчизняний досвід полікультурної освіти»** – проаналізовано соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти, виявлено особливості полікультурної освіти у США і Канаді, розкрито моделі інтеграції громадян засобами полікультурної освіти в країнах Західної Європи, проаналізовано законодавче забезпечення полікультурної освіти в Україні, охарактеризовано соціокультурну функцію університетів у підготовці майбутнього викладача.

Соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти, які характерні для більшості полікультурних суспільств, а саме: перехід до постіндустріального суспільства, міграційні процеси, спричинені соціально-економічним та політичним становищем країни, вплив глобалізаційних процесів на культуру, тобто «культурна глобалізація», – відображають наукове уявлення про сутність полікультурної освіти, особливості її становлення та розвитку в історичному контексті.

Виявлені особливості полікультурної освіти у США і Канаді свідчать про її відповідність потребам представників не тільки різних рас, але й інших верств суспільства. У країнах, де полікультурна має затверджений на державному рівні статус освітньої політики, відбір і структурування змісту навчальних дисциплін здійснюється на ідеях рівності, поваги, толерантності до інших культур.

Ідеї, запропоновані відомими американськими дослідниками (Дж. Бенкс (J. Banks), К. Грант (C. Grant), С. Ніето (S. Nieto), К. Слітер (C. Sleeter)), інтегровано у розроблений нами зміст полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти України. Серед них – використання інформації про різні культури та соціальні групи в змісті психолого-педагогічних дисциплін; ідея розвитку у майбутніх викладачів навичок критичного мислення стосовно одного і того ж об'єкта або явища; формування неупередженості у поглядах щодо етнічної ідентичності; полілінгвального навчання; індивідуального підходу здобувачів вищої освіти різних расових, культурних, соціально-економічних та

мовних груп з метою сприяння академічної успішності; досягнення рівних можливостей в процесі навчання для всіх здобувачів освіти.

Аналіз моделей інтеграції громадян засобами полікультурної освіти (англосаксонської моделі Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії, етнічної моделі Федеративної Республіки Німеччина, республіканської моделі Французької Республіки) дозволив з'ясувати, що потреба в полікультурній освіті пов'язана із соціальними, економічними та політичними чинниками на світовому ринку праці, а також із міграційним потоком, який вимагає інтеграції іммігрантів у суспільство. З'ясовано, що полікультурна освіта у США, Канаді і країнах Західної Європи відіграє важливу роль в інтеграції особистості в суспільство.

Стан полікультурної освіти в Україні свідчить про сформованість законодавчої бази, спрямованої на розвиток полікультурної освіти. Проте її ідеї не мають практичного впровадження, і питання їх реалізації залишається лише на рівні проголошених декларацій.

Аналіз розвитку університетської освіти в Європі і Україні дозволяє стверджувати, що університет є мікросоціумом з культурними традиціями. Означене положення співвідноситься з поглядами Дж. Ньюмена (J. Newman) і Х. Ортега-і-Гассета (J. Ortega y Gasset), які функцію університету вбачають не тільки у професійній підготовці, але й у формуванні життєвих орієнтирів, певного світосприйняття, у продукуванні гуманітарного знання, розвитку культури, інтелекту і духовності.

У третьому розділі – **«Методологічні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти»** – викладено положення щодо сучасної парадигми постнекласичної науки, виявлено закономірності полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти та обґрунтовано методологічні підходи до полікультурної освіти, що дозволило розробити концепцію полікультурної освіти.

Дослідження проблеми полікультурної освіти здійснено з урахуванням сучасної парадигми постнекласичної науки. Розгляд парадигми в її класичному значенні – як певної системи теоретичних, методологічних і аксіологічних установок, ідей, поглядів і понять, прийнятих як зразок вирішення наукових завдань, що панують упродовж певного історичного періоду і які поділяє уся наукова спільнота – дає підстави стверджувати, що постнекласична стадія розвитку науки створила нові передумови формування цілісної картини світу на основі принципу універсального еволюціонізму. Сучасна парадигма постнекласичної науки зумовила розвиток в гуманітарних науках нових напрямів дослідження. Пріоритетними стали дослідження культури, людини і суспільства в їх взаємозв'язку.

Осмыслити процес формування полікультурної компетентності майбутнього викладача, простежити його становлення як людини культури, а також проаналізувати досвід організації полікультурної освіти дали змогу виявлені закономірності: паралельного цілеспрямованого та стихійного впливу на становлення особистості майбутнього викладача як людини культури; зумовленості змісту полікультурної освіти майбутнього викладача потребами

суспільства і метою полікультурної освіти, рівнем його психолого-педагогічної підготовки; зумовленості особистісних якостей майбутнього викладача його мотивами, потребами, здібностями, психічними процесами.

У дослідженні обґрунтовано аксіологічний, культурологічний, інтердисциплінарний та компетентнісний методологічні підходи до полікультурної освіти. Аксіологічний підхід уможливив розгляд майбутнього викладача як особистості зі сформованою системою цінностей, якою він керується у своїх соціальних та професійних взаємодіях. Культурологічний підхід зумовлений спрямованістю дослідження в контекст культури як пріоритету в освіті майбутнього викладача. Інтердисциплінарний підхід реалізовувався шляхом включення у полікультурну освіту майбутніх викладачів системи знань із суміжних дисциплін. Компетентнісний підхід дозволив визначити полікультурну компетентність майбутнього викладача як єдність особистісних якостей та професійних компетентностей, що визначає його здатність успішно здійснювати професійну діяльність в умовах полікультурного суспільства.

Концепція полікультурної освіти ґрунтується на теорії постіндустріального суспільства і філософських положеннях щодо: сучасної парадигми постнекласичної науки, особливості якої є формування загальнонаукової картини світу як цілісної системи наукових уявлень про культуру, людину і суспільство; ролі освіти в постіндустріальному суспільстві, а також впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів; використання методу інтерпретації як однієї з фундаментальних операцій пізнавальної діяльності суб'єкта для визначення базових понять дослідження полікультурної освіти. В її основу покладено ідеї класичного біхевіоризму та необіхевіоризму, зокрема такі їх напрями, як навчально-біхевіористичний і соціально-когнітивний з метою пояснення механізму формування особистості майбутнього викладача як людини культури; ідея про «людину культури» як таку, що найбільш адекватно відображає образ особистості нової формації, здатної до розвитку якостей, що допоможуть швидко реагувати на зміни, адаптуватися, бути стійкою до невизначеності. Використання зарубіжного досвіду забезпечить рівний доступ до вищої освіти усіх верств населення, а також сприятиме подоланню перешкод, що гальмують соціалізацію культурних груп, відтворенню і розвитку різних культур, укоріненню культурного плюралізму як найважливішої характеристики громадянського суспільства.

Методологічні засади покладено в основу структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

У четвертому розділі – **«Концептуальні засади формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти»** – обґрунтовано структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, визначено структуру, критерії та рівні полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

Структурно-функціональна модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти є сукупністю взаємопов'язаних

методологічного, змістово-процесуального та критеріально-діагностувального блоків (рис. 1).

Метою полікультурної освіти визначено формування полікультурної компетентності майбутнього викладача як єдності особистісних якостей та професійних компетентностей, що визначає його здатність успішно здійснювати професійну діяльність в умовах полікультурного суспільства.

Відповідно до мети сформульовано завдання полікультурної освіти:

- розвиток особистісних якостей майбутнього викладача (системи ціннісних орієнтацій, мотивації, толерантності);

- формування професійної компетентності майбутнього викладача (системи теоретичних знань з питань полікультурної освіти, практичних умінь і навичок, необхідних для успішної професійної діяльності).

Структуру полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти визначено як сукупність стійких зв'язків між особистісним і професійним складниками. Особистісний складник представлено ціннісно-мотиваційним та особистісно-поведінковим компонентом. Доведено, що ціннісно-мотиваційний компонент полікультурної компетентності є сформованою системою особистісних утворень, що проявляється у ціннісно-смысловому ставленні до змісту полікультурної освіти, бажанні та готовності формувати полікультурну компетентність. Це, насамперед, ціннісні орієнтації особистості, які є соціальними детермінантами поведінки в полікультурному суспільстві, та мотиваційний комплекс особистості, що є показником мотивації до професійної діяльності. В особистісно-поведінковому компоненті акцентовано увагу на дії як результаті прояву особистісних якостей. Особистісно-поведінковий компонент полікультурної компетентності передбачає формування толерантності як якості особистості і, водночас, як поведінкового прояву майбутнього викладача у взаємодії з представниками різних культур в освітньому процесі.

Професійний складник полікультурної компетентності представлений когнітивним та операційним компонентом полікультурної компетентності. З'ясовано, що когнітивний компонент полікультурної компетентності пов'язаний зі свідомим, глибоко осмисленим ставленням до здобуття полікультурної освіти та передбачає володіння теоретичними знаннями з питань полікультурної освіти. В операційному компоненті полікультурну компетентність охарактеризовано з урахуванням сформованості умінь і навичок полікультурної компетентності. Охарактеризовані компоненти пов'язані між собою.

Відповідно до структури було визначено критерії полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти: система ціннісних орієнтацій, мотиваційний комплекс, толерантність, теоретичні знання з питань полікультурної освіти, практичні уміння та навички, необхідні для успішного виконання діяльності, пов'язаної з полікультурною освітою. Визначені критерії уможливили виокремлення рівнів полікультурної компетентності: індиферентного, особистісно-усвідомлюваного, ціннісно-значущого.

Розроблена модель полікультурної освіти реалізувалась упродовж чотирьох етапів. Етап несвідомої полікультурної некомпетентності передбачав діагностування рівня полікультурної компетентності майбутнього викладача

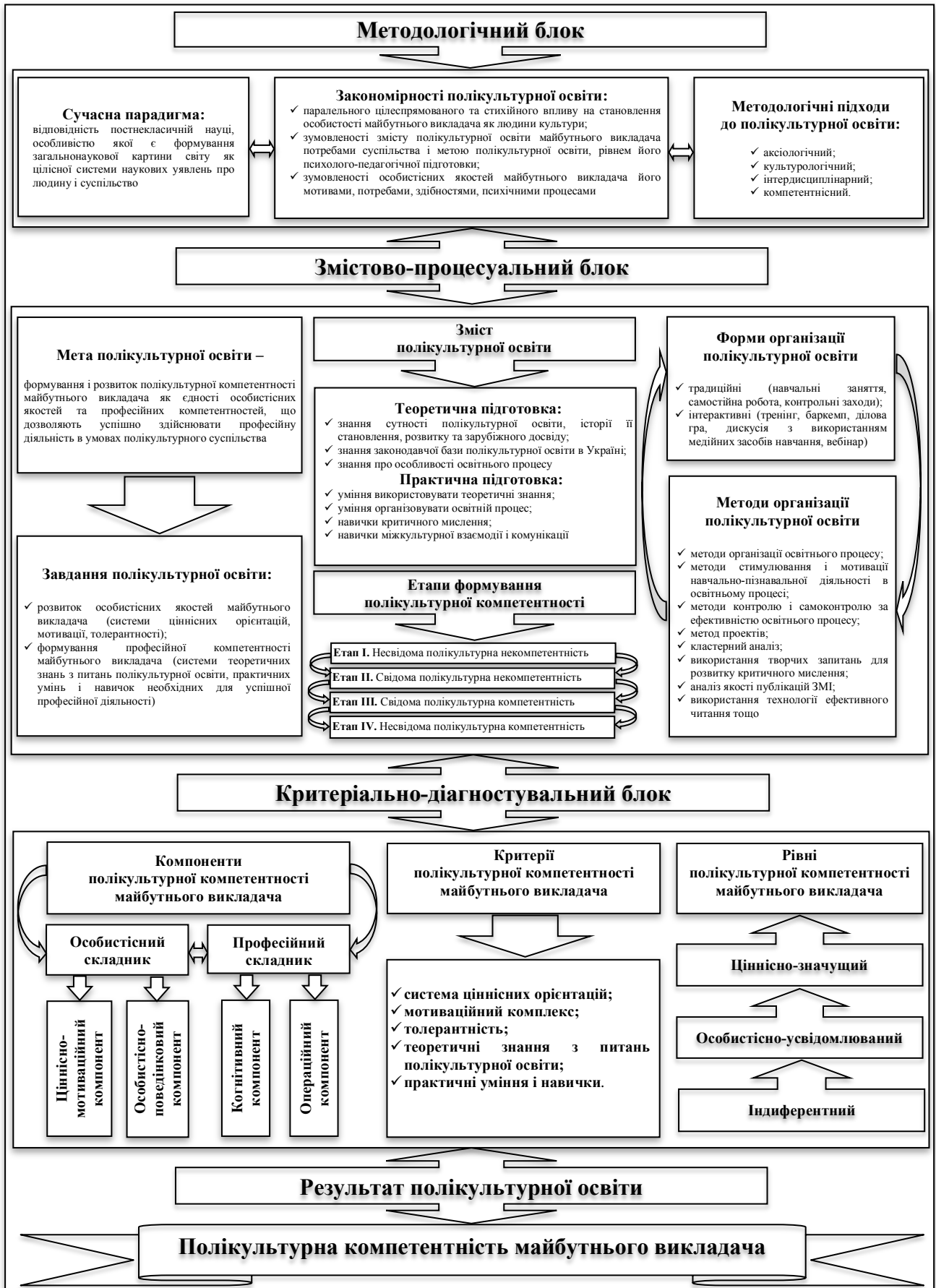

Рис. 1. Структурно-функціональна модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти

закладу вищої педагогічної освіти; аналіз результатів вхідного діагностування; ознайомлення майбутнього викладача з компонентами, критеріями і рівнями полікультурної компетентності. Завданнями етапу свідомої полікультурної некомпетентності були: мотивація майбутнього викладача щодо підвищення рівня полікультурної компетентності; визначення ціннісних орієнтирів полікультурної освіти; усвідомлення важливості розвитку толерантності як риси особистості. На етапі свідомої полікультурної компетентності систематизувались знання з питань полікультурної освіти, отримані у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу; вивчався зміст спеціальної дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти». Етап несвідомої полікультурної компетентності спрямований на набуття уміння оперувати теоретичними знаннями з питань полікультурної освіти; оволодіння критичним мисленням, навичками міжкультурної взаємодії та комунікації; проведення вихідного діагностування рівня полікультурної компетентності та аналіз отриманих результатів. Етапи формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти сприяли досягненню мети полікультурної освіти.

У п'ятому розділі – **«Методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти»** – здійснено відбір і структурування змісту полікультурної освіти у підготовці майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, запропоновано форми і методи організації полікультурної освіти.

Відбір і структурування змісту полікультурної освіти здійснено відповідно до освітньої програми підготовки магістрів. У нормативні навчальні дисципліни включено теми з полікультурної освіти. Зокрема, у межах дисципліни «Філософія освіти» запропоновано вивчення тем: «Вплив глобалізаційних процесів на полікультурну освіту», «Феномен культури в педагогічних дослідженнях», «Сучасні підходи до вивчення проблеми полікультурної освіти». До змісту дисципліни «Педагогіка вищої школи» включено теми: «Сучасні форми і методи організації полікультурної освіти», «Академічна мобільність як один з напрямів полікультурної освіти викладача», «Соціокультурна функція сучасного університету», «Ретроспектива полікультурної освіти в Україні». Змістом дисципліни «Психологія вищої школи» передбачено вивчення тем: «Теорії особистості», «Стихійний та цілеспрямований вплив різних чинників на становлення особистості майбутнього викладача як людини культури», «Психологія конфліктів у освітньому процесі закладу вищої освіти та шляхи їх вирішення». Зміст дисципліни «Порівняльна педагогіка» спрямований на оволодіння знаннями про ідеї полікультурної освіти у структурі підготовки викладача закладу вищої освіти за кордоном. У межах дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» запропоновано вивчення англійських художніх творів: «To Kill a Mockingbird» (Harper Lee), «The Miraculous Journey of Edward Tulane» (Kate DiCamillo), «Fear and Trembling» (Amelie Nothomb), які висвітлюють проблеми впливу суспільства на формування толерантності і ціннісних орієнтирів.

Розроблено спеціальний курс «Полікультурна освіта викладача закладу вищої освіти» (розрахований на 36 годин), який охоплює три змістові модулі:

перший – «Методологічні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти»; другий – «Теоретичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти»; третій – «Полікультурна компетентність викладача закладу вищої освіти».

З метою професійно-практичної підготовки розроблено тренінг із розвитку критичного мислення; інформаційну лекцію на тему «Структура полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти»; інтерактивну форму неформальної зустрічі (Bar Camp), присвячену аналізу результатів діагностування; план проведення засідання дискусійного клубу з теми «Вплив суспільства на формування толерантності і ціннісних орієнтирів»; ділову гру «Мотиватор», спрямовану на мотивацію майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти підвищувати рівень полікультурної компетентності; два вебінари з тем «Моделювання процесу полікультурної освіти» і «Комунікація як засіб міжкультурної взаємодії».

Теоретично обґрунтований зміст полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти реалізовувався в умовах використання традиційних форм організації процесу полікультурної освіти (навчальні заняття (лекції та семінари); самостійна робота; контрольні заходи (модульні контрольні та залік)) та інтерактивних (тренінг, баркемп, ділова гра, дискусія з використанням медійних засобів навчання, вебінар).

Рекомендовано використання нових та вже відомих у сучасній дидактиці методів та прийомів навчання, які забезпечують ефективність полікультурної освіти, а саме: організації освітнього процесу; стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності в освітньому процесі; контролю і самоконтролю за ефективністю освітнього процесу; проектів; кластерний аналіз; використання творчих запитань для розвитку критичного мислення; аналіз якості публікацій засобів масової інформації; використання технології ефективного читання тощо.

У шостому розділі – **«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти»** – охарактеризовано організацію й етапи експериментального дослідження, запропоновано етапи формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, визначено ефективність структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, здійснено прогностичне обґрунтування розвитку полікультурної освіти майбутнього викладача в Україні.

Експеримент було здійснено на базі Львівського національного університету імені Івана Франка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Херсонського державного університету, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Для визначення репрезентативності вибіркової сукупності кількості учасників експериментального дослідження використано статистичний метод

дослідження – розрахунок обсягу простої випадкової вибірки. На різних етапах дослідження в експерименті брали участь 552 здобувачі освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю «Педагогічна освіта». За допомогою «t-критерію Ст'юдента» для незалежних змінних було виявлено відсутність відмінності між контрольною та експериментальною групами.

З метою визначення рівня особистісного складника полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти використано:

- методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (M. Rokeach) для визначення системи ціннісних орієнтацій майбутніх викладачів;
- методику визначення мотивації професійної діяльності К. Замфір (C. Zamfir) у модифікації А. Реана для визначення мотиваційного комплексу;
- експрес-опитувальник «Індекс толерантності» Г. Солдатової для визначення рівня і превалюючого виду толерантності.

Для визначення рівня професійного складника полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти використано:

- тест на визначення рівня теоретичних знань з полікультурної освіти;
- тест на визначення рівня критичного мислення Л. Старкі (L. Starkey);
- методику оцінки рівня комунікабельності В. Ряховського.

Дослідження ціннісних орієнтацій майбутнього викладача, його мотивації та толерантності уможливили визначення рівня особистісного показника полікультурної компетентності респондентів контрольної та експериментальної груп. Дослідження теоретичних знань, критичного мислення та рівня комунікабельності дали можливість у кількісному співвідношенні визначити рівень професійного складника полікультурної компетентності респондентів контрольної та експериментальної груп до формульованого експерименту (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні особистісного та професійного складників полікультурної компетентності до формульованого експерименту

№ п/п	Рівні Критерії	Індиферентний				Особистісно-усвідомлюваний				Ціннісно-значущий			
		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
1.	Система ціннісних орієнтацій	49	35,5	59	42,7	84	60,8	72	52,1	5	3,2	7	5,0
2.	Мотивація	-	-	3	2,1	37	26,8	28	20,2	101	73,1	107	77,5
3.	Толерантність	20	14,4	23	16,6	116	84,0	112	81,1	2	1,4	3	2,1
Середня арифметична величина особистісного складника		23	16,6	28	20,2	79	57,2	71	51,4	36	26,0	39	28,2
4.	Теоретичні знання	58	56,5	62	59,4	54	39,1	48	34,7	26	18,8	28	20,2
5.	Критичне мислення	13	9,2	19	13,7	94	68,1	79	57,2	31	22,4	40	28,9
6.	Комунікабельність	41	29,7	37	26,8	88	63,7	96	69,5	9	6,5	5	3,6
Середня арифметична величина професійного складника		37	26,8	39	28,2	79	57,2	75	54,3	22	15,9	24	17,3

Аналіз результатів констатувального експерименту дозволив визначити пріоритетні напрями формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, серед яких: формування інструментальних цінностей (терпимість та широта поглядів); мотивація до професійної діяльності; підвищення показника етнічної толерантності; розвиток критичного мислення; розвиток комунікативних навичок. Формування полікультурної компетентності здійснювалось упродовж чотирьох етапів: несвідомої полікультурної некомпетентності, метою якого було усвідомити власну полікультурну некомпетентність; свідомої полікультурної некомпетентності – етап спрямований на формування у майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти потреби в полікультурній освіті; свідомої полікультурної компетентності, мета якого – оволодіння майбутнім викладачем закладу вищої педагогічної освіти теоретичними знаннями з питань полікультурної освіти; несвідомої полікультурної компетентності – спрямований на практичне оволодіння уміннями і навичками полікультурної компетентності. Для кожного етапу визначено мету і завдання, запропоновано зміст реалізації етапу, обрано форми і методи.

З метою визначення ефективності впровадженої структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти проводилися контрольні зрізи і виміри динаміки розвитку полікультурної компетентності відповідно до підбраного комплексу методик. Контрольні зрізи рівнів особистісного та професійного складників полікультурної компетентності після формування експерименту представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

**Рівні особистісного та професійного складників
полікультурної компетентності після формування експерименту**

№ п/п	Рівні Критерії	Індиферентний				Особистісно-усвідомлюваний				Ціннісно-значущий			
		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
1.	Система ціннісних орієнтацій		33,3	31	22,4	87	63,0	91	65,9	5	3,6	16	11,5
2.	Мотивація	1	0,7	-	-	33	23,9	19	13,7	104	75,3	119	86,2
3.	Толерантність	18	13,0	4	2,8	119	86,2	110	79,7	1	0,7	24	17,3
Середня арифметична величина особистісного складника		22	15,9	12	8,6	79	57,2	73	52,8	37	26,8	53	38,4
4.	Теоретичні знання	47	34,0	20	14,4	56	40,5	62	44,9	35	25,3	56	40,5
5.	Критичне мислення	12	8,6	6	4,3	91	65,9	78	56,5	35	25,3	54	39,1
6.	Комунікабельність	39	28,2	20	14,4	92	66,6	111	80,4	7	5,0	7	5,0
Середня арифметична величина професійного складника		33	23,9	15	10,8	79	57,2	84	60,8	26	18,8	39	28,2

З урахуванням результатів діагностування на завершальному етапі дослідження в експериментальній групі виявлено позитивні зміни у рівнях

особистісного та професійного складників полікультурної компетентності майбутнього викладача (рис. 2).

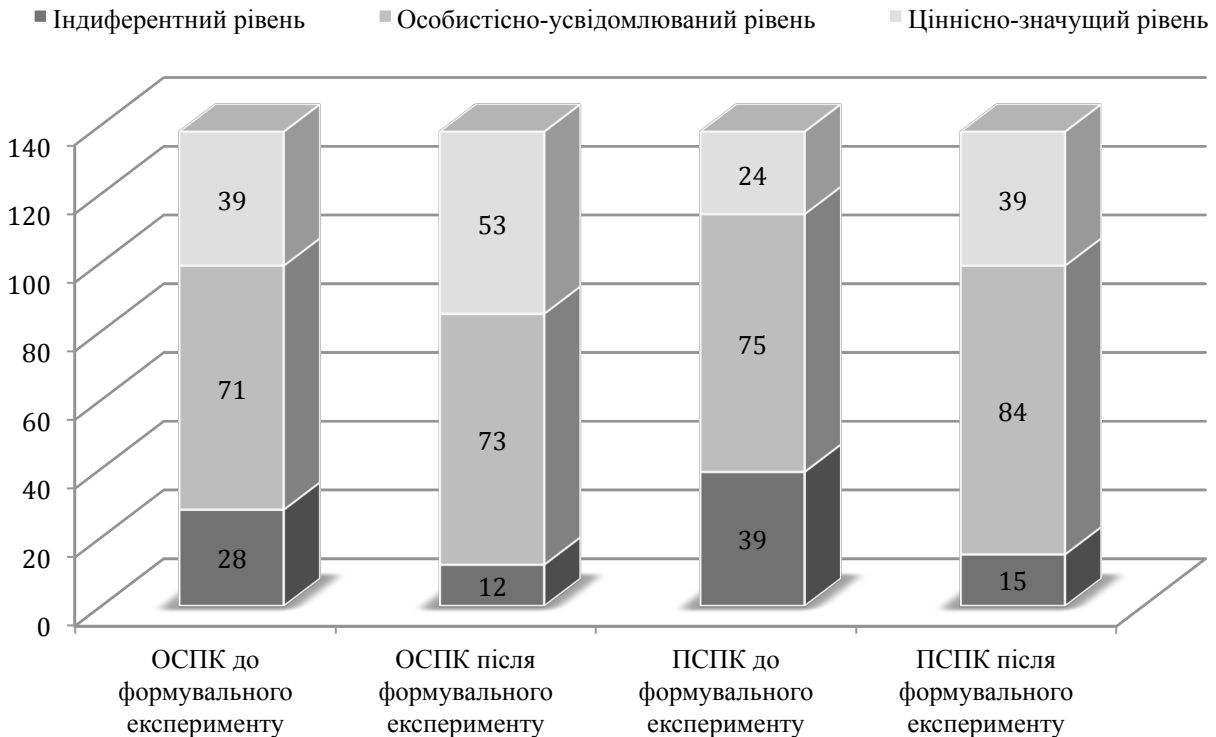

Рис. 2. Динаміка рівнів особистісного (ОСПК) та професійного (ПСПК) складників полікультурної компетентності майбутнього викладача до та після формувального експерименту

Кількість здобувачів експериментальної групи з індиферентним рівнем особистісного складника зменшилась більш ніж у два рази: з 28 осіб (20,28%) до 12 осіб (8,69%), а професійного складника – зменшилась з 39 осіб (28,26%) до 15 осіб (10,86%). Відбулися зміни в особистісно-усвідомлюваному рівні особистісного та професійного складників. Кількість осіб з означеним рівнем збільшилась відповідно: з 71 особи (51,44%) до 73 осіб (52,89%) та з 75 осіб (54,34%) до 84 осіб (60,86%). Значно збільшилась кількість осіб з ціннісно-значущим рівнем особистісного та професійного складників полікультурної компетентності. Респондентів з ціннісно-значущим рівнем особистісного складника до формувального експерименту налічувалось лише 39 осіб (28,26%), після формувального експерименту – 53 особи (38,40%). Ціннісно-значущий рівень професійного складника до формувального експерименту був у 24 осіб (17,39%), після формувального експерименту – у 39 осіб (28,26%).

Для порівняння результатів виявлених рівнів полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти нами використано багатофункціональний критерій Фішера. Так, показники ($\varphi_{\text{емпіричне}}$) особистісно-усвідомлюваного та ціннісно-значущого рівнів особистісного та професійного складників полікультурної компетентності експериментальної групи до та після

формування експерименту дорівнюють відповідно 2,79 та 3,72, що більше за критичне значення ($\varphi_{\text{критичне}} = 2,31$) прийнятого в психології рівня статистичної значимості. Порівняння відсотка досліджуваних з особистісно-усвідомлюваним та ціннісно-значущим рівнем особистісного та професійного складників полікультурної компетентності в експериментальній групі до та після формування етапу експерименту дало змогу довести вірогідність отриманих результатів.

Отже, поставлені завдання дослідження розв'язані, мета дослідження досягнута, положення загальної та часткових гіпотез доведені.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти дало підстави для таких висновків:

1. Бібліографічний аналіз проблеми дослідження дозволив інтерпретувати полікультурну освіту майбутнього викладача у взаємозв'язку понять «культура», «освіта» та «людина культури». Культуру інтерпретовано як феномен у контексті простору і часу, тобто як певний життєвий простір, середовище, частиною якого є людина. Вважаємо, що культурі притаманний аспект ціннісного освоєння світу. Людина культури – це новий тип особистості майбутнього викладача, яка усвідомлює себе носієм культури (здатна до самовизначення у соціокультурному просторі), толерантна та відкрита до сприйняття інших культур і, враховуючи професійне спрямування, – здатна до взаємодії з різними представниками культур у межах освітнього процесу, тобто особистість, здатна не тільки до інтеграції нового досвіду у свою культурну систему, але й до трансляції цінностей своєї культурної системи в соціумі.

Освіта є одним із феноменів культури й інтерпретується нами у поєднанні чотирьох складників: освіта як цінність, процес, результат і система. Майбутнім викладачем закладу вищої освіти згідно з законодавством може бути здобувач другого (магістерського) або третього (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти. Відтак, характеристика сутнісних ознак базових понять дослідження уможливила інтерпретацію поняття «полікультурна освіта майбутнього викладача» як компонент вищої освіти, спрямований на формування особистості майбутнього викладача закладу вищої освіти як людини культури, здатної до професійної діяльності в умовах полікультурного суспільства.

2. Вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду дозволило виокремити соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти: перехід до постіндустріального суспільства; імміграційні процеси, спричинені соціально-економічним та політичним становищем країни; вплив глобалізаційних процесів на культуру.

Вивчення історико-педагогічних аспектів зарубіжного та вітчизняного досвіду полікультурної освіти дозволило зробити висновок, що у США становлення полікультурної освіти зазнало важливих змін. Сучасні освітні програми зорієнтовані на потреби представників не тільки різних рас, але й інших груп суспільства. Унаслідок освітніх реформ фахова підготовка педагога, здатного працювати в умовах полікультурного суспільства, набула обов'язкового

характеру. У Канаді офіційно реалізується політика мультикультуралізму. Конституція проголошує білінгвальне навчання (англійською і французькою мовами). Полікультурна освіта Канади забезпечує розумове і моральне виховання полікультурної особистості, розвиток критичного мислення, заохочення до вчинків і рішень у дусі гуманізму і міжкультурного діалогу, ініціацію соціально активних громадянських дій тощо.

Аналіз моделей інтеграції громадян засобами полікультурної освіти Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії (англосаксонська модель), Федеративної Республіки Німеччина (етнічна модель), Французької Республіки (республіканська модель) дає підстави констатувати, що потреба у полікультурній освіті зумовлена соціальними, економічними та політичними чинниками на світовому ринку праці, а також міграційним потоком, який вимагав інтеграції іммігрантів у суспільство.

Доведено, що полікультурна освіта в Україні сформована лише на рівні нормативно-правової бази. Питання практичного впровадження і реалізації ідей полікультурної освіти залишаються не вирішеними.

3. Обґрунтування методологічних засад полікультурної освіти здійснено з урахуванням сучасної парадигми постнекласичної науки як методологічної основи полікультурної освіти майбутнього викладача. З'ясовано, що її особливістю є формування загальнонаукової картини світу як цілісної системи наукових уявлень про культуру, людину і суспільство. Така система уявлень сформована на основі принципів глобального еволюціонізму.

Визначено, що полікультурна освіта ґрунтується на закономірностях, які є об'єктивно існуючими, повторюваними, стійкими, істотними зв'язками між умовами цього процесу і його результатом. До закономірностей полікультурної освіти віднесено: паралельного цілеспрямованого та стихійного впливу на становлення особистості майбутнього викладача як людини культури; зумовленості змісту полікультурної освіти майбутнього викладача потребами суспільства і метою полікультурної освіти, рівнем його психолого-педагогічної підготовки; зумовленості особистісних якостей майбутнього викладача його мотивами, потребами, здібностями, психічними процесами.

Цілісність проблеми полікультурної освіти майбутнього викладача забезпечується взаємопов'язаними аксіологічним, культурологічним, інтердисциплінарним та компетентнісним методологічними підходами.

Розроблена концепція полікультурної освіти ґрунтується на теорії постіндустріального суспільства, філософських положеннях щодо сучасної парадигми постнекласичної науки і ролі освіти в постіндустріальному суспільстві, а також впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів. В її основу покладено ідеї класичного біхевіоризму та необіхевіоризму і про «людину культури» як новий тип особистості майбутнього викладача закладу вищої освіти. Рівний доступ до вищої освіти усіх верств населення, а також подолання перешкод, що гальмують соціалізацію культурних груп, підтримку відтворення і розвитку різних культур, укорінення культурного плюралізму як найважливішої характеристики громадянського суспільства забезпечує використання зарубіжного досвіду.

4. Розроблено структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, яка охоплювала взаємопов'язані методологічний, змістово-процесуальний та критеріально-діагностувальний блоки. Методологічний блок містить положення щодо сучасної парадигми науки, перелік виявлених закономірностей полікультурної освіти та методологічних підходів. Змістово-процесуальний блок передбачає визначення мети полікультурної освіти майбутнього викладача вищого навчального закладу та завдань, відповідно до яких відібрано і структуровано зміст полікультурної освіти, запропоновано чотири етапи формування полікультурної компетентності та обґрунтовано вибір ефективних форм і методів організації полікультурної освіти. Критеріально-діагностувальний блок спрямований на характеристику особистісного складника полікультурної компетентності, у якому виокремлено ціннісно-мотиваційний та особистісно-поведінковий компоненти, а також – професійного складника з когнітивним та операційним компонентами.

Розроблена модель була реалізована в чотири етапи: несвідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної компетентності, несвідомої полікультурної компетентності.

Кінцевим результатом полікультурної освіти є сформована полікультурна компетентність майбутнього викладача закладу вищої освіти.

5. Визначена структура полікультурної компетентності є сукупністю стійких зв'язків між особистісними якостями (ціннісно-мотиваційний та особистісно-поведінковий компоненти) і професійними компетентностями майбутнього викладача закладу вищої освіти (когнітивним та операційним компонентами).

Відповідно до компонентів визначено критерії полікультурної компетентності: система ціннісних орієнтацій майбутнього викладача, мотиваційний комплекс, толерантність, теоретичні знання з питань полікультурної освіти, практичні уміння та навички, необхідні для успішного виконання діяльності, пов'язаної з полікультурною освітою.

На основі визначених критеріїв виокремлено рівні полікультурної компетентності. Індиферентний рівень полікультурної компетентності виявляється у нейтральному, пасивному ставленні до проблеми полікультурної освіти. Особистісно-усвідомлюваний рівень передбачає усвідомлення значення полікультурної освіти на особистісному рівні. Ціннісно-значущий рівень характеризується усвідомленням майбутнім викладачем власної полікультурної компетентності як особистісної цінності.

6. Обґрунтовані методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти становлять собою систему дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для рівня вищої освіти «магістр».

Відповідно до мети і завдань полікультурної освіти зміст освітньої програми підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю «педагогічна освіта» спрямовано на вивчення: сутності полікультурної освіти, історії її виникнення та зарубіжного досвіду; нормативно-правового забезпечення полікультурної освіти в Україні; особливостей процесу організації полікультурної

освіти, а також – на оволодіння: умінням оперувати теоретичними знаннями; організувати процес полікультурної освіти; навичками критичного мислення; міжкультурної взаємодії та комунікації.

Ефективними визначено традиційні форми організації полікультурної освіти (навчальні заняття, самостійна робота, контрольні заходи) та інтерактивні (тренінг, баркемп, ділова гра, дискусія з використанням медійних засобів навчання, вебінар тощо).

Запропоновано використовувати такі методи організації полікультурної освіти як: організації освітнього процесу; стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності в освітньому процесі; контролю і самоконтролю за ефективністю освітнього процесу; кластерного аналізу; використання запитань для розвитку критичного мислення; аналізу якості публікацій засобів масової інформації; використання технології ефективного читання тощо.

7. Експериментально перевірена структурно-функціональна модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти підтвердила ефективність запропонованого змісту, визначених форм і методів полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Результати експерименту засвідчили підвищення рівня особистісного та професійного складників полікультурної компетентності в експериментальних групах. Після формувального експерименту кількість майбутніх викладачів з ціннісно-значущим рівнем особистісного та професійного складників полікультурної компетентності зазнала суттєвих змін. А саме: індивідуальний рівень особистісного складника зменшився з 28 осіб (20,28%) до 12 осіб (8,69%), а професійного складника – з 39 осіб (28,26%) до 15 осіб (10,86%); особистісно-усвідомлюваний рівень особистісного складника збільшився з 71 особи (51,44%) до 73 осіб (52,89%), а професійного складника – з 75 осіб (54,34%) до 84 осіб (60,86%); ціннісно-значущий рівень особистісного складника збільшився з 39 осіб (28,26%) до 53 осіб (38,40%), а професійного складника – з 24 осіб (17,39%) до 39 осіб (28,26%). Тоді як рівні особистісного та професійного складників полікультурної компетентності в контрольних групах залишилися без істотних змін. Використання багатofункціонального критерія Фішера підтвердило статистичне значення виявлених в ході експериментального дослідження змін.

8. З урахуванням результатів наукового пошуку, а також з метою підвищення ефективності формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти створено та експериментально апробовано навчально-методичний комплекс, що охоплює навчальну програму курсу «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти»; методичні рекомендації «Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти»; інструктивно-методичні матеріали для проведення тренінгу з розвитку критичного мислення; навчальний посібник «Людина у полікультурному суспільстві»; монографію «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект».

Навчально-методичний комплекс було рекомендовано нами для практичного використання викладачами закладів вищої педагогічної освіти у

процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з метою забезпечення цілісності формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

9. Прогностичне обґрунтування розвитку полікультурної освіти майбутнього викладача в Україні було здійснено з урахуванням інтенсивного розвитку процесів глобалізації та інформатизації, зростання культурного різноманіття в українському суспільстві, прагнення України до інтеграції в європейський освітній простір й дало змогу окреслити необхідність змін щодо організації системи підготовки викладачів з метою отримання державного сертифіката за спеціальністю «Викладач закладу вищої освіти»; забезпечення полілінгвальної підготовки майбутнього викладача закладу вищої освіти для професійної діяльності в умовах полікультурного суспільства; розробки і впровадження концепції полікультурної освіти на всіх рівнях освіти.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Подальшого вивчення потребують проблема впливу засобів масової інформації на становлення особистості майбутнього викладача як людини культури; зарубіжний досвід з підготовки викладачів до полікультурної освіти; проблема вдосконалення і наповнення психолого-педагогічних дисциплін полікультурним змістом; статистичні дані щодо стану системи полікультурної освіти в Україні і за кордоном.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано наукові результати дослідження:

1. Султанова, Л. (2018). *Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект*. Івано-Франківськ: Ярина.
2. Султанова, Л., Хомич, Л. та ін. (2010). *Аксіологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога*. Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.
3. Султанова, Л., Пометун, О. та ін. (2010). *Людина у полікультурному суспільстві: навчально-методичний посібник*. Київ: Інжиніринг.
4. Султанова, Л. (2009). Професійна діяльність викладача вищого навчального закладу в контексті глобалізації освіти. *Наукові записки*, 1, 31–33.
5. Султанова, Л. (2009). Полікультурна освіта в контексті глобалізаційних процесів. *Імідж сучасного педагога*, 10 (99), 12–13.
6. Султанова, Л. (2009). Сутність педагогічної аксіології: філософський аспект. *Вісник національної академії оборони України*, 5 (13), 31–33.
7. Султанова, Л. (2011). Полікультурна освіта викладачів вищих навчальних закладів в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. Серія: педагогічні науки*, 1. 32, 84–87.
8. Султанова, Л. (2011). Актуальність полікультурної освіти викладачів вищих навчальних закладів. *Проблеми освіти*, 66. Частина II, 172–176.
9. Султанова, Л. (2012). Сутність парадигми у педагогічній науці. *Проблеми освіти*, 73, 39–43.

10. Султанова, Л. (2013). Технологія полікультурної освіти: теоретичний аспект. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 7, 167–175.
11. Султанова, Л. (2014). Теоретична інтерпретація феномена культури в контексті дослідження проблеми полікультурної освіти. *Проблеми освіти*, 78. Частина 1, 234–238.
12. Султанова, Л. (2014). Компетентнісний підхід у дослідженні проблеми полікультурної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2 (9), 79–86.
13. Султанова, Л. (2015). Освіта як соціокультурний феномен. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, 29, 25–31.
14. Султанова, Л. (2015). Університет як провідний тип сучасного вищого навчального закладу. *Наукові записки*, 4, 117–121.
15. Султанова, Л. (2016). Університет, як провідний соціальний інститут в історії розвитку університетської освіти. *Гірська школа українських Карпат*, 14, 79–83.
16. Султанова, Л. (2016). Правові засади функціонування інституту магістратури та аспірантури в незалежній Україні. *Обрії*, 1 (42), 29–32.
17. Султанова, Л. (2016). Визначення поняття «майбутній викладач» згідно з українським законодавством в галузі вищої освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 137, 72–75.
18. Султанова, Л. (2016). Вплив ціннісних орієнтацій викладачів на розвиток їх професійного досвіду. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 14, 252–259.
19. Sultanova, L. (2016). Origin and development of multicultural education in the USA. *Comparative Professional Pedagogy*, 6 (2), 49–53.
20. Султанова, Л. (2016). Обґрунтування вибору методу моделювання у дослідженні процесу розвитку полікультурної компетентності майбутніх викладачів. *Витоки педагогічної майстерності*, 17, 169–174.
21. Султанова, Л. (2016). Соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти. *Естетика і етика педагогічної дії*, 13, 37–48.
22. Sultanova, L. (2017). The development of policultural education In Western European countries. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 4 (79), 312–322.
23. Султанова, Л. (2017). Методи і прийоми організації полікультурної освіти майбутнього викладача. *Естетика і етика педагогічної дії*, 16, 126–137.
24. Султанова, Л. (2012). Підготовка викладача вищого навчального закладу в умовах інтеграції України в європейський освітній простір. *Polsko-Ukraiński rocznik XIV «Kształcenie zawodowe: Pedagogika i psychologia»*, XIV, 249–255.
25. Султанова, Л. (2013). Современные подходы к изучению проблемы поликультурного образования. *Культура. Образование. Наука*, IV. Ч. 1, 21–26.
26. Султанова, Л. (2016). Концептуальные основы развития поликультурного образования будущего преподавателя высшего педагогического учебного заведения Украины. *Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri*, 2, 362–369.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

27. Султанова, Л. (2009). Визначення сутності полікультурної освіти. *Теоретико-методологічні засади моделювання навчально-виховних систем у педагогічних закладах освіти: Міжнародна науково-практична конференція*, Київ, 28–29 жовтня (с. 23–26). Київ: ПВТП «LAT & K».

28. Султанова, Л. (2010). Вплив глобалізаційних процесів на культуру. *Педагогічна майстерність як система професійно-мистецьких компетентностей: Звітна наукова конференція Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за 2009 рік*, Київ (с. 119–121). Вінниця: ТОВ фірма «Планер».

29. Султанова, Л. (2011). Полікультурна освіта викладачів вищих навчальних закладів як невід’ємна складова полікультурного суспільства. *20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього: XI науково-практична конференція*, Київ (с. 146–148). Київ: Національна академія управління.

30. Султанова, Л., Молчанова, А., Полежаев, Д. (2012). Толерантность как принцип существования общества и человека: образовательный аспект. *Актуальные проблемы обществоведческого обучения и воспитания учащихся в условиях введения ФГОС: Международная научно-практическая конференция*, Волгоград, 27 апреля (с. 103–110). Москва: Планета.

31. Султанова, Л. (2013). Интеграция Украины в европейское образовательное пространство: тенденции постиндустриальной эпохи. *Стандартизация и гуманитаризация образования: проблемы, теоретические подходы, практические решения: XII Международные педагогические чтения*, Волгоград, 20 апреля (с. 177–181). Волгоград: Изд-во лицея № 8 «Олимпия», изд-во ВГАПКиПРО.

32. Султанова, Л., Авшенюк, Н. (2013). Проблема исследования транснационального и поликультурного образовательного пространства в исторической ретроспективе. *Историческое образование: особенности реализации системно-деятельностного подхода в современной школе: Международная научно-практическая конференция*, Волгоград, 20 ноября (с. 52–58). Москва: Планета.

33. Султанова, Л., Полежаев, Д. (2013). Качество образования в исторической динамике: условия и особенности развития. *Феномен исторической памяти в контексте духовно-нравственного образования и развития личности обучающихся на уроках истории: Международная научно-практическая конференция*, Волгоград, 23 апреля (с. 24–28). Москва: Планета.

34. Султанова, Л. (2017). Інтеграційні та глобалізаційні процеси як передумови виникнення полікультурної освіти. *Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття: XV Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам’яті професора О.П. Рудницької*, Київ, 6–7 грудня (с. 103–107). Київ: Талком.

35. Султанова, Л. (2017). Структурно-функціональна модель розвитку полікультурної освіти майбутніх викладачів. *Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики вищої школи: Міжнародна науково-практична конференція*, Київ, 30–31 жовтня (с. 481–484). Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова.

36. Султанова, Л. (2017). Застосування інтерактивних форм у змісті полікультурної освіти майбутніх викладачів вищих навчальних закладів. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи: П'ята науково-практична конференція*, Київ, 28–29 вересня (с. 102–104). Київ: Талком.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

37. Султанова, Л. (2011). Теоретичні аспекти полікультурної освіти в Україні. *Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку XXI століття*, 376–381.

38. Султанова, Л. (2013). Інтердисциплінарний підхід у дослідженні проблеми полікультурної освіти. *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny*, 183–188.

39. Султанова, Л. (2014). Вплив світових тенденцій розвитку суспільства на систему освіти України. *Вища освіта України*, 3 (54), 292–295.

40. Султанова, Л. (2017). Нормативно-правове забезпечення полікультурної освіти в Україні. *Management of higher education quality: problems and prospects*, 48–51.

АНОТАЦІЇ

Султанова Л.Ю. Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН Київ, 2018.

У дисертації охарактеризовано сутнісні ознаки базових понять дослідження. Проаналізовано соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти на основі вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду. Теоретично обґрунтовано методологічні засади та розроблено концепцію полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти. Розроблено структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Визначено структуру, критерії та рівні полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Обґрунтовано методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Експериментально перевірено структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Створено навчально-методичний комплекс з формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Здійснено прогностичне обґрунтування розвитку полікультурної освіти майбутнього викладача в Україні.

Ключові слова: полікультурна освіта, полікультурна компетентність, майбутній викладач, людина культури, заклад вищої педагогічної освіти.

Султанова Л.Ю. Теоретические и методические основы поликультурного образования будущего преподавателя высшего педагогического учебного заведения. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Институт педагогического образования и образования взрослых имени Ивана Зязюна НАПН Украины, Киев, 2018.

В диссертации охарактеризованы сущностные признаки базовых понятий исследования. Проанализированы социально-культурные предпосылки возникновения поликультурного образования на основе изучения зарубежного и отечественного опыта. Теоретически обоснованы методологические основы и разработана концепция поликультурного образования будущего преподавателя заведения высшего образования. Разработана структурно-функциональная модель поликультурного образования будущего преподавателя заведения высшего педагогического образования. Определена структура, критерии и уровни поликультурной компетентности будущего преподавателя заведения высшего педагогического образования. Обоснованы методические основы поликультурного образования будущего преподавателя заведения высшего педагогического образования. Экспериментально проверена структурно-функциональная модель поликультурного образования будущего преподавателя заведения высшего педагогического образования. Создан учебно-методический комплекс по формированию поликультурной компетентности будущего преподавателя заведения высшего педагогического образования. Осуществлено прогностическое обоснование развития поликультурного образования будущего преподавателя в Украине.

Ключевые слова: поликультурное образование, поликультурная компетентность, будущий преподаватель, человек культуры, заведение высшего педагогического образования.

Sultanova L. Theoretical and methodical principles of polycultural education of higher pedagogical educational institution's future teacher. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04 – Theory and methodology of professional education. – Ivan Ziazium Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

The problem of polycultural education of a future teacher of higher pedagogical education institution has been investigated in the dissertation.

On the basis of the bibliographic analysis of the research problem the interpretation of the «polycultural education of a future teacher» in connection with the concepts «culture», «education», «future teacher» and «person of culture» was interpreted.

The historical and pedagogical aspects of foreign and domestic experience of polycultural education were studied. The experience of polycultural education in the United States, Canada, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the Federal Republic of Germany, the French Republic and Ukraine made possible to define

such socio-cultural preconditions for the emergence of polycultural education as: the transition to a post-industrial society; immigration processes caused by socio-economic and political situation of the country; the impact of globalization processes on culture or, in other words, «cultural globalization».

The justification of the methodological foundation of polycultural education is based on the modern paradigm of post-classical science. The following regularities of polycultural education have been revealed: parallel targeted and spontaneous impact on the formation of a future teacher personality as a human culture; the conditionality of the content of polycultural education of the future teacher by the needs of society and the purpose of polycultural education, the level of his psychological/pedagogical training; the conditionality of the personal qualities of the future teacher by his motivations, needs, abilities, mental processes. Based on the revealed patterns the methodological (axiological, cultural, interdisciplinary and competence) approaches to polycultural education have been described.

The concept of research of polycultural education is based on philosophical, sociological, cultural, psychological and pedagogical positions on the notion of culture, the modern paradigm of post non-classic science, the role of education in post-industrial society, the impact of globalization and integration processes, the personality development, interdisciplinary of the polycultural education problem, etc. The implementation of the concept has been insured by introducing the structural and functional model of polycultural education that covered the methodological, content-procedural and criterion-diagnostic blocks.

The defined structure of polycultural competence is a set of stable relationships between certain personal qualities (value orientations, motivations, tolerance) and professional competences of a future teacher of higher education institution (knowledge, skills and abilities necessary for interaction with different representatives of cultures within the education process). The indicated components of polycultural competence combine the key components of polycultural competence (value-motivational, personality-behavioral, cognitive and operational). Characterized by criteria of polycultural competence is an indicator of an indifferent, personally conscious or value-significant level of polycultural competence.

The substantiated methodical principles of polycultural education of the future teacher of higher pedagogical education institution constitute a system of didactic and methodically designed educational material for the level of higher education «Master». The analysis of the results of the qualifying experiment allowed to determine the priority directions for the polycultural competence formation of a future teacher of higher pedagogical education institution, among which: the formation of such instrumental values as tolerance and breadth of views; deepening of intrinsic motivation; the improvement indicators on ethnic tolerance; the development of critical thinking; the formation of intercultural communication.

The experimentally tested structural and functional model of polycultural education of future teacher of higher pedagogical education institution has confirmed the effectiveness of the developed content, proposed forms and methods. The results of the experiment showed an increase of polycultural education level in experimental groups.

The use of the Fisher's multifunctional criterion confirmed the statistical significance of the changes discovered during the experimental study.

In order to increase the efficiency of polycultural education, a training and methodological complex has been created, which includes: a curriculum of the course «Polycultural education of the future teacher of higher education institution»; methodical recommendations «Theoretical and methodical principles of polycultural education of the future teacher of institution of higher education»; instructional materials for conducting a training on critical thinking development; textbook «Man in a polycultural society»; the monograph «Polycultural Education in the Context of the General Cultural Development of the Personality of the Teacher», the monograph «Polycultural Education of the Future Teacher of a Higher Education Institution: The Theoretical Aspect».

The prognostic basis for the development of polycultural education for a future teacher in Ukraine has made it possible to outline the need for changes in: organizing a teacher training system with the aim of obtaining a state certificate in the specialty «Teacher of a higher education institution»; providing polilling training for a future teacher of a higher education institution for professional activities in a multicultural society; development and implementation of the concept of multicultural education at all levels of education.

Key words: polycultural education, polycultural competence, future teacher, person of culture, higher pedagogical educational institution.